

ÇOK PARTİLİ DÖNEME KADAR TÜRKİYE'NİN İKTİSADİ YAPILAŞMASINDA DEVLETÇİ POLİTİKAYA İLİŞKİN YAKLAŞIM VE TARTIŞMALAR

Dr. Serap DURUSOY
AİBÜ İİBF

GİRİŞ

1980'de anayasal iktisada yaptığı katkılar nedeniyle İsveç Kraliyet Bilimler Akademisi tarafından Nobel iktisat ödülüne layık görülen ve günümüzde de "Kamusal Tercihler" yaklaşımının kurucusu ve lideri sayılan Buchanan'a göre devlet ne her şeyi bilen tanrı ne de iyiliksever nitelendirmeleriyle tanımlanabilir. Devlet, toplumsal düzenin hem önemli bir ögesi hem de politik ve sosyal çerçevesini oluşturmaktadır. Devletin bu şekilde anlaşılın şekli ile ekonomide anlaşılın şekli iktisatçıların iktisat politikaları çıkarsamalarını belirlemektedir. Dolayısıyla siyaset ve iktisat bilimi kuralları çerçevesinde ortaya konan iktisat politikaları ile devletin ekonomideki rolünün ne olması gerektiği tespit edilmektedir.

Bugün globalleşmenin yaşandığı süreç içerisinde devletten çok uluslararası kuruluşların etkin olduğu ekonomik sistemde; tartışmalar, devletin ekonomiye müdahale edip etmemesinden öte farklı bir boyut kazanarak ulusal makro ekonomik gücünü yitirip yitirmediğine yönelmiştir. Özellikle son olarak yaşanan Asya krizi bu tartışmanın yoğun bir şekilde yaşanmasına neden olmuştur.

Bu bağlamda geçmişte modern Türkiye'nin kurulması amacıyla ekonomi politikasına hakim olan devletçi politikaların niteliği ve kapsamının gözden geçirilmesi günümüz iktisat politikalarının irdelenmesine yardımcı olacaktır.

Özellikle Cumhuriyetin ilanından çok partili döneme kadar devletin güç kullanma yetkisi ile ekonomik gücün birleştirilmesi konusundaki tartışmaların yoğun olarak yaşandığı bu dönemdeki düşüncelerin değerlendirildiği çalışmada öncelikle devletçi politikanın ne olduğu ve Türkiye'yi bu politikaya iten nedenler ele alınacak daha sonra bu politikaya ilişkin tartışmalar incelenecektir.

DEVLETÇİLİĞİN TANIMI VE TÜRKİYE'DE DEVLETÇİLİĞİN DOĞUŞ NEDENLERİ

Cumhuriyet tarihi boyunca siyasal ve ekonomik gündemde yerini koruyan devletçilik siyasal ve iktisadi olmak üzere iki açıdan tanımlanmaktadır.

“Siyasal devletçilik varlığını toplum ötesi bir tarihten olduğuna inanan ve bu nedenle, toplumun belli aralıklarla ve serbest bir şekilde bu varlığı onaylaması gerektiğine tepki gösteren asker, sivil kadronun temel toplumsal faaliyetlerin varlığını devletin tekeline aldığı, toplumsal faaliyetlerin varlığını devletin tespit ettiği, yararlılık kıstasına bağlı kıldığı, otoriter, merkeziyetçi ve elitist bir siyasi düşüncenin ürünü, olarak ifade edilmektedir. İktisadi devletçilik, ise kamu yararı nedeniyle iktisadi faaliyetlerin devlet tarafından düzenlenmesi teşvik edilmesi ve korunması gerektiğinde de devlet tarafından gerçekleştirilmesi olarak tanımlanmaktadır” (Okyar, 1995: 89).

Ancak ülkemizde devletçilik çerçevesi oldukça kapsamlı bir anlamda kullanılmıştır. Buna göre devletçilikte; devlet, ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmanın temel faktörlerini hareket ettirici güç olarak ifade edilmektedir. Devletin bu faaliyetleri yapmakla görevli güce sahip yetkilerle donatılması ve kamu tüzel kişiliği olarak görülmesi de bu anlayışın bir sonucudur. Devletçilikte asıl uygulama alanı ekonomide yani devletin ekonomik faaliyetlerinde görüldüğünden devletçilik ve karma ekonomi eş anlamda kullanılmıştır (İnsel, 1990: 147).

Aslında Türk ekonomi tarihini incelediğimiz zaman cumhuriyetin ilanından itibaren pür liberal ve pür devletçi politikalar uygulanmamıştır. Nitekim liberal politikaların uygulandığı söylenen 1922-1931 yılları arasında devletin Teşviki Sanayi Kanunu kapsamında özel teşebbüse yaptığı müdahaleler bunun en güzel örneğini oluşturmuştur.

Dolayısıyla Türk ekonomi sistemi içinde gerek liberal gerekse devletçi politikaların uygulanmaya çalışıldığı dönemlerde ekonomiye karma politikalar hakim olmuş ve devletin ekonomideki etkinliği cumhuriyetin başından itibaren varlığını korumuştur (Boratav, 1995: 7; Hiç, 1975: 114-117),

Karma ekonomi politikası; içinde hem kamu hem de özel sektörün yer aldığı, ekonomik faaliyetlerde devletin müdahalesi kuvvetli olan, ekonomik kalkınma için orta ve uzun dönemi kapsayan (emredici, yol gösterici niteliklere sahip) planları bulunan, kalkınma düzeyi düşük, ödemeler bilançosu açık veren, nüfus artışı ve işsizlik oranı yüksek ekonomilerde uygulanan bir sistem olarak ifade edilmektedir (Gumpel, 1981: 199).

İşte karma ekonominin esaslarını içeren bir yapıya sahip Türkiye'nin ekonomik sisteminin Atatürk'ün ekonomi anlayışı üzerine kurulmuş olması (devlet müdahalesini zorunlu kılması, özel teşebbüs ve devlet işletmeciliğini bir arada tutması, devletin ekonomiye müdahalesi ile birlikte kişisel özgürlüklerin korunmasına büyük önem vermesi) karma ekonomi benzeri olan devletçilik sisteminin uygulanmasına neden olmuştur (Gumpel: 199; Eroğlu, 1983: 303-304).

Türkiye'de ekonomik sistem içinde uygulanan devletçilik Laufenberg'in de belirttiği gibi her ne kadar ekonominin ve toplumsal yapının işleyişinden meydana gelen değişimler (ideolojik, ekonomik ve toplumsal nedenler) sonucunda doğmuşsa da siyasi iktidarı böyle bir değişmeye iten dünyanın kapitalist merkezlerindeki 1929 ekonomik buhranıdır (Kongar, 1995: 228; Aysan, 1990: 619-120).

İdeolojik Nedenler → Ulusal bağımsızlıkla birlikte ekonomik bağımsızlığın olması gerektiği, Türk liderlerin büyük çoğunluğunun asker çevrelerden çıkmış olmaları, ferdi kararlarla ekonomik kalkınmanın sağlanamayacağı (Öztürk, 1981: 13; İnan, 1972: 33; Küçükömer, 1989: 104; Hamitoğulları, 1986: 785).

Ekonomik Nedenler → Liberal politikanın beklenen başarıyı göstermemesi (Tayanç, 1977: 80).

Toplumsal Nedenler → Bürokratların toplumun bazı kesimleriyle bütünleşme zorunluluğu

1928 sonlarında hisse senetlerinin değerlerinde meydana gelen yükseliş ABD menkul kıymetler borsasındaki spekülasyonun artması ve piyasaya yeni spekülörlerin girmesi sonucunda hisse senetlerinin değerlerinde meydana gelen düşüş ile piyasa alt üst olmaktadır (Tekeli-İlkin, 1983: 12).

Ayrıca 1920'li yılların sonlarına doğru sanayi ve tarımsal üretimde doygunluk noktasına ulaşılması kriz konjonktürünü önemli ölçüde etkilemiştir. Tarımsal mallar ve hammadde fiyatlarında üretim artışı ve stokların büyümesi sonucunda oluşan fiyat düşüşü tahıl üreten ülkelere sermaye akımını sınırlandırmış ve bu ülkeler borçlarını ödemez bir hale gelmiştir. İşte ekonomik dengesini büyük ölçüde yabancı ülkelere verdiği borçlarla sağlayan ABD ile birlikte Avrupa ülkeleri de kendi dengelerini ABD'den borç olarak sağlamıştır.

Bir yandan ABD'deki buhran nedeniyle dışarıya olan para akımının kesilmesi bir yandan da tarım ve sanayi üretiminde yaşanan hızlı dönüşüme tüketimin uyum sağlayamaması nedeniyle reel alanda yaşanan kriz sonucunda buhran diğer ülkelere yayılmıştır (Başkaya, 1986: 58-6; Tokgöz, 1997: 40; Turgut, 1991: 68).

Dikkat edilirse krizin yayılmasında aşırı üretim bunalımı etkili olmakla birlikte kapitalist sistemin tüm ekonomileri organik bir bütün haline getirmesinin etkisi de göz ardı edilemez. Kuşkusuz bu etkileşim krize karşı alınan önlem ve uygulamaya konulan politikalarda da açığa çıkmış ve devletin ekonomiye müdahalesinin artması ortak bir özellik olmuştur. Böylece kriz klasik ve neoklasik yaklaşımları sarsarak Keynesçi politikaların önem kazanmasına neden olmuştur. Devletin ekonomideki yerini ve fonksiyonlarını artırıcı düzenlemelere gidilmiş. New Deal programı çerçevesinde kamu harcamaları arttırılmıştır. (Başkaya: 63; Turgut: 64).

İşte kapitalist blok ülkeleri buhranın etkisi ile ekonomik ve siyasal alanda politika değişikliği geçirirken I. Dünya savaşı sonrasında kapitalizmin dışında kalarak sosyalist bir ekonomi kurmaya çalışmış Sovyetler Birliği buhrandan etkilenmemiştir. Sovyetler Birliği'nin yaşadığı bu deneyim Türkiye'yi de etkilemiş ve 1929'dan sonra devletçiliğin yayılmasında etkili olmuştur (Tokgöz: 41-47; Başkaya: 60).

Krizin tarım ve dış ticaret üzerinde yarattığı olumsuz etkileri değerlendiren hükümet yaşanan krizin iktisadi ve sosyal yapısına uygun kurumsal ve yasal önlemler koyma çabası içerisine girmiştir (Tokgöz: 48; Başkaya: 88; Timur: 125).

Ekonomik politikadaki değişikliğin uygulanmasına olanak sağlayan ilk yasal düzenleme Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu olmuştur. Hükümete döviz piyasasına doğrudan doğruya müdahale, paranın değerinin korunması ve ülkenin kıt kaynaklarının yağmalanmasını önleme yönünde önlemler almasına olanak sağlayan kanun içerisinde; paranın değerinin nasıl korunacağına dair hiç bir ilke ve karar yer almamış, hükümetin bu yetkisini kararnameler çıkararak kullanması gerektiği ortaya konmuştur. (Tokgöz: 7; Başkaya: 88; Boratav, 1982: 90; Tekeli-İlkin, 1984: 294).

Paranın değerinin korunması ile dolaylı olarak ilgili bir diğer kanun 10 Haziran 1930'da çıkarılan Ticarete Tağşışın Men'i, İhracatın Murakabesi ve Korunması Kanunudur. Kanun, iç ve dış ticaret çıkarlarını korumak ve ticari mallar üzerindeki usulsüzlükleri önlemek amacıyla bitkisel, hayvani ve madeni maddeler ve bunların bileşiminden üretilmiş malların üretiminden pazarlamasına kadar her aşamasında gerekli görülen şartlara uyma zorunluluğuna ilişkin tedbirlerin alınmasında hükümeti yetkili kılmıştır (Başkaya: 91; Tekeli-İlkin: 298; Uluatam – Tan, 1982: 4).

Gerçekleştirilen bir diğer yasal düzenleme 12 Temmuz 1931 tarih ve 1873 sayılı Türkiye'ye Bazı Ülkelerden Yapılacak İthalatta Tahdit ve Takyitler Tatbikine Dair Kanun'dur. Kanun Türkiye ile ticaret anlaşması yapmamış veya anlaşma için Türkiye'nin teklifini karşılıksız bırakmış ülkelerden ithalatı yasaklama ya da sınırlandırma konusunda baskı kurmayla yetkili kılınmıştır (Boratav: 92).

İktisat politikasındaki değişikliğe bağlı olarak kurumsallaşma çabalarının hızlanması sonucunda gerçekleştirilen ilk kurum Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyetidir. Daha çok iç tüketimin iç üretimle karşılanması yolunda hareket eden cemiyet halkı tasarrufa yöneltmiş yerli malları tanıtip sevindirmeyi yerli malların kalite ve fiyatlarını dünya standartlarına uygun hale getirmeyi amaçlamıştır. Cemiyet bu doğrultuda ithal ikamesine yönelik ortam hazırlayarak paranın dış değerindeki düşmeyi engellemeye çalışmıştır (Tekeli-İlkin, 1983: 92-98).

Başlangıçta özel bir kurum olarak kurulan fakat daha sonra sayısı 273'e ulaşan Tasarruf Cemiyeti iktisadi sorunların tartışılmasına ve

uygulanan ekonomi politikaları hakkında görüşlerin ortaya konmasına imkan tanınması nedeniyle önem taşımıştır (Başkaya: 91-92).

Kurumsal düzenlemelerden bir diğeri ise 1929 buhranının para ve banka konusundaki yıkıcı etkilerini azaltmak ve Türk parasının değerini stabilize etmek amacıyla Merkez Bankasının kurulmasıdır. Anonim şirket şeklinde kurulan bankanın görevleri para piyasası ve tedavülünü düzenlemek, hazine işlemleri yapmak, hükümetle birlikte Türk parasının istikrarıyla ilgili bütün tedbirleri almak, iktisadi inkişafı tespit şeklinde belirlenmiştir (Tokgöz: 57-88; Başkaya: 93-94; Tekeli-İlkin, 1981: 290). Ayrıca bu kanuna dayanarak 12 nolu kararname ile kambiyo işlemlerinin tek elden yönetilmesi amacıyla bankalarında katılımı ile Kambiyo Murakabe Teşkilatı kurulmuştur. 22 mart 1930'da yabancı bankaların katılımı ile konsorsiyum şekline dönüşen teşkilat; döviz arz- talebini düzenlemek ve ilgilere döviz izni vermek görevini üstlenmiştir. (Aydemir, 1993: 368).

Bu yasal ve kurumsal düzenlemelerin dışında buhranın yarattığı dış ticaret açığını kapamak satın alma gücü azalan ihraç malı tarım ürünü ve hammaddelerin bir kısmını yurt içi sanayi üretiminde değerlendirmek, ithal ikamesine yönelik sanayileşmeyi hızlandırmak amacıyla ekonomik duruma ilişkin programlarda hazırlanmıştır.

Nitekim 1930 yılında oluşturulan Şakir Kesebir Planı ve İktisat Programı bu amacın gerçekleştirilmesi yönünde oluşturulmuştur (Tekeli-İlkin, 1981: 98).

Planda dış ticaret dengesi sektörler veya tüm ekonomi düzeyinde değil her mal için ayrı ayrı geliştirmeye çalışılmış her mal düzeyinde sağlanacak başarının ekonominin dış ödemeler dengesinin oluşturulmasına olanak tanıyacağı varsayılmıştır (Tekeli-İlkin, 198: 103)

Plan dış ödemeler dengesinin sağlanmasında iki yönde tedbir alınmasını gerektirmiştir. Bunlardan birisi ithalatın azaltılması ki bu planda toplumun tüm kesiminin (müstahsil, tüccar ve devlet) başaracağı bir iş olarak sunulmuş diğeri ise ihracatın artırılması ve kıymetlendirilmesi olmuştur. Ancak her iki tedbirde de devletin organizasyon gücü ile bilgi temin etmesi, özel sektörü teşvik etmesi, kaynakları özel sektöre yönlmesi önerilmiştir. Yani dış ticareti devletleştirmeden öte devletin özendirici ve koruyucu rol üstlenmesi

özel sektöre teşvik, kredi, bilgi ve teknoloji sağlaması gerektiğine değinilmiştir (Tekeli-İlkin, 1981: 104, 105).

Planın dış ticaret açısından bir başka önemli yönünü ise Türkiye ile transit ticaretin canlandırılmasına ilişkin olarak serbest ticaret bölgelerinin kurulmasını önerisi oluşturmuştur. Her ne bu öneri uygulama alanı bulamamışsa da dönemin özel kesiminin düşünsel yapısını göstermesi açısından önem taşımıştır (Tekeli-İlkin, 1981: 107).

Tüm bunlara rağmen acil çözüm bekleyen sorunlarla karşı karşıya olunmasına rağmen planın ihracatı artırma düşüncesini benimsemesi ve devletçi politikaların hakim olduğu bir dönemde özel sektörün çıkarlarını yeniden düzenlemeye yönelik öneriler getirerek genel politikaya ters düşmesi planın uygulanmasını engellemiştir (Başkaya: 97; Tekeli-İlkin, 1981: 109).

1929 KRİZİNİN POLİTİKA ALANINDAKİ ETKİLERİ VE SERBEST CUMHURİYET FIKRASI'NIN KURULMASI İLE OLUŞAN DEVLETÇİLİK TARTIŞMALARI

1929 buhranının ekonomik etkilerini azaltmak için iktisadi önlemler ve kurumsal düzenlemelerle birlikte siyasal düzenlemelere gidilmiştir. Bu yoldaki en önemli girişim Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulmasıdır. Öyle ki ekonomi politikasındaki yoğun tartışmalar Fırkanın kurulmasından sonra başlamıştır.

SCF' nin kuruluşu siyasal partilerin kuruluşunda izlenen yoldan farklı olmuştur. Parti belirli görüşteki kişilerin kuruluş ve örgütlerin bir araya gelip parti kurmaya karar vermesi sonucunda değil Atatürk'ün düşünüp karar vermesi ve bu kararın Türkiye Cumhuriyeti Paris Büyükelçisi Fethi Bey tarafından uygulanması sonucunda 12 Ağustos 1930'da kurulmuştur (Yetkin, 1982: 30-31; Okyar, 1987: 7-8).

Öte yandan Fırkanın kurulmasında Fethi Bey'in ülkenin içinde bulunduğu durumun Avrupa Hükümetleri tarafından çok kötü görüldüğü şeklindeki açıklamaları ve İsmet İnönü hükümetine yönelik eleştirileri de etkili olmuştur (Joseph Graw, 1966: 109, 110; Us, 1964: 127).

Ancak burada belirtilmesi gereken bir nokta var ki oda Atatürk ve bazı siyasal elitler arasında çok partili hayata geçmek amacıyla yeni

bir parti kurma düşüncesi Fethi Bey'in hükümete yönelik eleştirilerinden çok daha önce varolmuştur, (Yetkin: 32; Aydemir: 281-282; Baydar, 1968: 310-313).

Atatürk'ü bu düşünceye iten halk arasında meydana gelen homurdanmalar, parlamentonun görevini yerine getirememesi, CHP yönetiminin denetimsizliği gibi ülkedeki denetim yokluğu karşısında iktisadi açıdan olduğu kadar siyasi açıdan da otoritenin sağlanamamasıdır (Yetkin: 66; Suphi, 1931: 58; Tunaya, 1952: 631-633).

İşte Atatürk'ün önce kafasında tasarlayıp kurduğu, fiili olarak kurma görevini Fethi Bey'e verdiği Fırka'nın kuruluşunun ardından 11 maddelik bir parti programı hazırlanmıştır. Programın en belirgin özelliği liberal bir ekonomi politikasını benimsemesidir. Nitekim 5. Madde de partinin halkın manevi ve iktisadi her türlü teşebbüslerine engel olacak hükümet müdahalelerini kabul etmeyeceği belirtilmiştir.

Aslında programdan da öte partinin ismindeki serbest deyimi de partinin liberalizmi ne kadar benimsediğinin bir göstergesi olmuştur (Payaslıoğlu, 1973: 524)

Programda göze çarpan bir diğer özellik ise program maddelerinin daha çok Cumhuriyet Halk Fırkası'na yönelik eleştirilerden oluşmasıdır. Program çerçevesinde Fırka CHF'nin genel ekonomi politikasına ve bu politikanın ortaya çıkardığı sonuçlara ilişkin ağır eleştirilerde bulunmuştur. Kamuoyunda yankılar uyandıran bu eleştiri konuları arasında vergiler, inhisarlar demiryolları,, yabancı sermaye dış borçlar ve Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanun yer almıştır (Yetkin: 134-142; Boratav: 45).

Görüldüğü gibi bu eleştiri konuları iki parti arasındaki görüş ayrılığını ortaya koyması açısından önemlidir. Ancak temeldeki görüş ayrılığı ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntı ve bunalımdan kurtulmak amacıyla hükümetin devletçi politikalara yöneldiği bir sırada kurulmuş olan SCF'nin liberal bir iktisat politikası benimsemesidir. Ancak henüz gerçek anlamda devletçiliğini ilan etmemiş CHF'nin bu şekilde eleştirilmesinin haklı bir yanı olmamıştır. Nitekim Serbest Fırka'nın kurucularından Ahmet Ağaoğlu'nun "*Zaten eski CHF liberalin liberali değil miydi?*"

“Bundan zerre kadar şüphe edenler bu firkanın Cumhuriyete ve rejime esas ve temel almak üzere kabul etmiş olduğu Teşkilatı Esasiye Kanun’unu Türklerin hukuki ammesi ham altında yirmi dokuz maddeden ibaret olan kısmı bir daha mütalaa etsinler. Orada devletçiliğe dair bir tek kelime bulunamaz” şeklindeki ifadesi bunu açıkça ortaya koymuştur (Ağaoğlu, 1969 : 30).

Gerçekten de CHF’nin devletçi politikayı benimseyeceğini ilk olarak İsmet Paşa Sivas’ta yapmış olduğu söyleminde belirtmiştir. İnönü liberalizmi bu milletin güç anlayacağını iktisadi hayatta mutedil (ılımlı) devletçi olacaklarını dolayısıyla devletçilikten tamamıyla vazgeçmeyeceklerini belirtmiştir (Rıza, 1933: 314-315).

SCF lideri Fethi Bey ise liberalizmi devlete ait olan vazifelerin devlete, millete ait olan vazifenin ise şahsi teşebbüse devredilmesi gerektiğini ancak ferdi yapamadığı işleri devletin yapması gerektiği düşüncesini savunmuştur (Çavdar, 1995: 29).

Aslında dikkat edilecek olursa SCF liderlerinin liberalizmi ile CHF’nin devletçi düşünceleri arasında bir benzerlik olmuştur. Nitekim bu benzerlik resmi organların da dikkatini çekmiş *“devlet...millet tarafından yapılabilir hangi teşebbüslere engel oluyor?”* şeklinde bir sorgulama içine girilmiştir (Boratav: 30-37)

Bu arada belediye seçimlerinin ardından Fethi Bey’in seçimlere yolsuzluk ve hile karıştığı şeklindeki eleştirilenin ve seçim sonuçlarının gerçeği yansıtmadığını ileri süren soru önergesinin sonucunda SCF’nin kapatılmasının ardından Gazi’nin İzmir’de yaptığı konuşmada devletçilikten ilk kez Halk Fırkası’nın programının bir unsuru olarak bahsedilmiştir.

Fırkamızın takip ettiği program bir istikametten tamimiyle demokratik halkçı bir program olmakla beraber iktisadi nokta nazarda devletçidir....Halkımız taban devletçidir ki her türlü ihtiyacı devlette takip etmek için kendisinde bir hak görüyor (Kuruç, 1963: 14)

Sınırı çizilmemiş devletçiliğin parti programına alınması Mayıs 1931’de gerçekleşmiştir. Programın ikinci kısım a fırkasında *ferdi ve mesai faaliyetler esas tutulmakla birlikte mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha götürmek için özellikle iktisadi alanda*

devletin fiilen alakadar olması “esas prensipler olarak kabul edilmiştir” (İnan : 23).

Devletçiliğin anayasaya mal olması ise 5 Şubat 1937 tarihli 3135 sayılı kanunla gerçekleşmiş böylece devletçilik ile parti prensibi altı oka ulaşmıştır. Daha sonra Recep Peker’in vermiş olduğu bir konferansla devletçilik hiçbir tartışmaya yer vermeyecek şekilde açıklamaya çalışmıştır (Payaslıoğlu, 1973: 106).

İKTİDAR VE İKTİDAR MENSUPLARI ARASINDAKİ DEVLETÇİLİK TARTIŞMALARI

1932-1939 yılları arasında devletçilik konusunda resmi iktidar ve iktidar, mensupları arasındaki görüşler farklılık göstermiştir. Özellikle İnönü, Celal Bayar ve Peker tartışmalardaki en belirgin kişilikler olmuştur.

İnönü devletçiliğin liberal yorum ile karıştırılmaması gerektiğini devlet gücü ve olanaklarının özel girişim korumak ve kollamak için gerekli görülmesinin iktidarın temel düşüncesi olduğunu belirtmiştir. Kadro dergisinde yayınladığı makalesinde bir yandan devletçiliği savunmuş bir yandan da devleti özel menfaatlerin bir aracı olarak kullanmak zihniyetten ve müteşebbislerden yakınmıştır “*Devletçiliği.....yalnız müdafaa gibi muhafazakar bu noktai nazardan değil ilerlemek ve inkişaf etmek gibi genişleyici bir politika içinde müspet ve müessir bir vasıta saymıştır* (İnönü, Kadro: 407-409).

İş Bankası genel müdürü iken iktisat vekilliğine getirilen Celal Bayar ise devletçiliği ve devlet karışmacılığını yumuşatma politikası içine girmiş daha müteşebbis ve bağımsız bir yol izlenmesi taraftarı olmuştur. Nitekim Bayar yayınladığı genelgede düşüncesini şu sözlerle açıklamıştır.

“Serbest sermayenin çalışmasına müsaade etmeyen ve bütün iktisadi faaliyetleri benimseyen aşırı devletçilik fikrine cevap yoktur... iktisadi sahada... fertlerin, şirketlerin, münhasıran devletin yahut milli iktisat kuvvetleriyle müştereken devletin meselesiyle... yapılacak sayısız işler vardır... bu milli kuvvetlerin arasında ahenk temin etmek lazımdır ...” (Boratav, 1974: 172).

Görüldüğü gibi devletçilik ilkesine getirilmeye çalışılan geçici yumuşamalar dışında (Celal Bayar'ın başkanlığı getirilmesinden sonra) 1939 yılına kadar Türkiye'de hükümet çevrelerinde devletçilik düşünce ve uygulamasında sürekli gelişmeler yaşanmıştır.

Nitekim Celal Bayar'ın hükümet programındaki sözlerinden de bu durum anlaşılmaktadır.

“Ferdî ve mesai sermayenin yetmediği ve gidemediği işlerde milli korumanın gerektirdiği hususlarda milli emniyeti ve umumi menfaati temin etmek, ferdi mesai ve sermayenin çeşitlenip büyümesini kolaylaştırmak için devlet işbaşına geçecektir” (Öztürk, 1968: 186).

Aslında 1932-1939 döneminde hakim olan iktisat politikası düşünceleri liberal kapitalizme karşı olmasına rağmen sosyalizan unsurlar taşımayan müdahaleci bir özellik göstermiştir. Öyle ki bunu Celal Bayar'ın *“Memleketimizde güdümlü bir ekonominin esaslarını kurmak istiyoruz”* sözlerinde de bulmak mümkün. Dikkat edilirse bu dönemde, güdümlü ekonomi ile devletçilik eş anlamda kullanılmıştır (Boratav, 1974: 133).

KADRO DERGİSİ'NİN DEVLETÇİLİĞE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Dönemdeki devletçilik tartışmalarında Kadro Dergisi'nin ideolojisi ve devletçilik anlayışı da etkili olmuştur. 5 Ocak 1931'de Şevket Süreyya Aydemir tarafından inkılabın ideolojisi adlı konferansta ortaya atılan ve 1932-1934 yılları arasında yayınlanan dergi Kemalizm'e radikal bir yorum kazandırmaya çalışarak Atatürk ideolojisinin daha sistemleşmesi amaçlanmıştır.

Bu bağlamda Dünya Buhranını Türkiye ekonomisini etkisi altına aldığı bir dönemde yayına başlayan Kadro'yu sadece bir düşünce hareketi olarak görmek doğru olmayacaktır. Nitekim derginin birikim ve etkilerini 1960 yıllardaki düşünsel arayışları etkilemesi (yön dergisi ve yön ideolojisi) bu görüşü doğrulamaktadır (Çavdar, 1992: 216; Kili, 1981: 257-258).

Az gelişmişlikten kurtulmak için düşünsel bir arayışın işareti olarak belirtilen Kadro'nun yayımlandığı yıllarda devletçilik hükümet tarafından benimsenmiş olmasına rağmen devletçiliği bir ekonomik

sistem değişikliği olarak dūşünen yalnızca kadro olmuştur (Türkdoğan, 1985: 75).

Kadroculara göre devletçilik sistemli ve özel teşebbüsü de kontrol altına alan bir özellik taşımıştır. Özel teşebbüs ancak teknik ve sermaye yeterliliğine sahip olduğu ve plan dahilinde çalışmak şartıyla bu sistemde yer alacaktır. Ülke kalkınması dahi bir plan dahilinde yürütülecektir (Avcıoğlu: 393).

Dolayısıyla Kadrocular kapitalizmin kişisel girişimciliğe ve özel girişimciliğe dayanan üretim yapısı yerine planlı devletçiliği öngörmüştür. Kadrocu düşüncede Türk devrimi, sınıfsız ve tarafsız bir ulus olmayı benimseyen ulusun gerçekleştirdiği ve devrim olarak görülmüş iktisat politikasının da bu amaca yönelik olması gerektiği vurgulanmıştır (Kadro, 1933: 9). Kadroya göre Türkiye sınıfsız bir toplum görünümündedir. Bu nedenle kadrocular bu toplum yapısından yararlanarak ekonominin sınıflar yaratmayacak bir biçimde devlet tarafından düzenlenmesi ve sınıfsız bir milli devlet oluşturulmasını önermiştir (Lewis, 1970 : 462-463; Çavdar: 216).

Ancak kadronun bu görüşü, Marksçı düşünceyi yansıttığı gerekçesiyle şiddetle eleştirilmiştir (Timur, 1997: 168).

Kadro sınıf kavgalarının ve çatışmalarının önlenmesi için teknoloji ve sermayesinin de devlet elinde bulunması gerektiği düşüncesini savunmuştur (Aydemir, 1959: 499). Ulusçuluk ve devletçilik kadro düşüncesinin temel taşı olmuş ulusal mücadele sınıf mücadelesinin yerine koyulmuştur.

Gelişmeci bir bakış açısından kadrocular gelişmenin sadece kapitalist dünya sisteminden uzaklaşarak mümkün olacağı az gelişmiş bir ülkede gelişmeyi başarma isteği ve gücünde bir sınıf olmadığından bu işin devlet tarafından yapılması gerektiğini ileri sürmüştür. Bu yeni sistemde devletin öncülük yapması gereken sektör sanayi sektörü olarak belirtilmiştir. Ayrıca yabancı ithaline kesinlikle izin verilmemesi gerektiği; çünkü yabancı sermayenin daima yerleştiği ülkeyi istismar edeceği savunulmuştur. (Okyar, 1982: 1027; Günalp, 1995: 174; Çavdar: 302).

Bu bağlamda bir değerlendirme yapılacak olursa CHF'nı Kadroculardan ayıran temeldeki anlayış Kadrocuların devletçiliği

sistemli bir ideoloji olarak değerlendirmeleridir. Her ne kadar İnönü ve Peker devletçilik görüşüne hakim olmuşlarsa da kadrodaki devletçilik esnek olmayan bir özellik taşımıştır (İnsel: 152)

Öyle ki bu durum CHF bürokrasisinin kadro ideolojisini engelleyici bir tutum içerisine girmesine neden olmuş bu tutum derginin kapatılmasına kadar sürmüştür.

AHMET AĞAOĞLU VE AHMET HAMDİ BAŞAR'IN DEVLETÇİLİK GÖRÜŞLERİ

Bu dönemde devletçiliği sistemleştirme yönündeki çabalarda Ahmet Ağaoğlu ve Ahmet Hamdi Başar'ı da görmek mümkündür.

Ahmet Ağaoğlu devletçilik hakkındaki görüşlerini kadroculara karşı yazdığı Fert ve Devlet isimli kitabında açıklamıştır. Ağaoğlu devletçiliklerinde kendilerine özgü bir fikir görmüştür (Boratav: 161-162). Ağaoğlu devletçiliği devlet kavramının içerisinde görmüş ve bu nedenle devleti doğal olarak devletçi kabul etmiştir (Ağaoğlu, 1933: 31-32) devlete “icap ettiği ve ihtiyaç duyduğu zamanlarda tezatları bertaraf etmek ve içtimai nizamı korumak için müdahale edecek salahiyeti tanımıştır (Ağaoğlu : 74).

Devletin bir girişimci ve yatırımcı olarak ekonomik etkinliklerde bulunmasını sakıncalı bulan Ağaoğlu devletin bu iktisadi eylemleri gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan sermayeyi ve tekniği bulamayacağına özellikle fakir bir ülkede bunun serbest teşebbüs tarafından sağlanabileceğine değinmiştir (Ağaoğlu : 64-65).

Ahmet Hamdi Başar ise devletçiliği idari devlet ve iktisadi devlet ayırımını göz önüne alarak değerlendirmiştir. Ona göre “*İktisadi devletçilik mutlaka devletin iktisadi işlere karışması değildir, hatta bazen iktisadi işlere devletin müdahale etmemesi ile de iktisadi devletçilik yapılmış olabilir. İktisadi devletçilik devleti tarihi bir müessese olan klasik şekilde değil fakat iktisadi sınıflara ve işbölümlerine istinat eden uzviyetlerle mütalâa eder...*”

Devletçiliğe ilişkin tüm bu görüşler bağlamında gerek Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği'nden etkileşim gerekse Türkiye ekonomisinin gerekleri devletçilik uygulanmalarının örneğini oluşturan

I. ve II. beş yıllık sanayi planlarının uygulanmasına neden olmuştur. Ancak her iki planın tüm ekonomiyi kapsamamış olması, ekonomideki sektörler arasındaki ilişkileri göstermemesi ve bütünsellikten yoksun olması gerçek anlamda bir ekonomik plan olmakta uzak olduklarını göstermiştir.

Planlar dışında Refik Saydam Hükümeti'nin II. Dünya Savaşından sonra uyguladığı Milli Koruma Kanunu ve Saraçoğlu döneminde uygulanan Varlık Vergisi, Toprak Mahsulü Vergisi ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu iktisadi uygulamaların bir diğer boyutunu oluşturmuştur. (Tokgöz : 97-99)

Aslında Refik Saydam ve Şükrü Saraçoğlu'nun bu uygulamalarının devletçilikle karıştırılması doğru değildir. Çünkü devletçilik hızlı sanayileşme amacını gerçekleştirmeye yönelik bir iktisat politikası iken 1940-1946 döneminin devlet müdahaleciliği ülkenin iktisadi kaynaklarının savaşa hazırlık yönünde verimli bir şekilde nasıl kullanılmasını gerektiğini tespit amacını taşımıştır (Turgut: 128).

Ancak ne amaçla uygulanırsa uygulansın devlet müdahalesinin çok yoğun olduğu bu uygulamalara pek çok eleştiriler gelmiş; öyle ki bu eleştiriler, yeni bir muhalefet partisinin doğmasına kadar ulaşmıştır. Nitekim 1946'dan sonra devletçi politikalar ve liberal politikalara ilişkin tartışmalar çok yoğun şekilde yaşanmıştır.

KAYNAKÇA

Ağaoğlu, Ahmet. 1969. **Serbest Fırka Hatıraları**, İstanbul: Baha Matbaası.

Avcıoğlu, Doğan. 1976. **Türkiye'nin Düzeni: Dün Bugün Yarın**, Cilt. II, İstanbul: Tekin Yayınevi.

Aydemir, Şevket Süreyya. 1959. **Suyu Arayan Adam**, Ankara: Öz Yayınları.

_____. 1968. **İnkılap ve Kadro**, İstanbul: Remzi Kitapevi.

Aydemir, Şevket Süreyya. 1993. **Tek Adam**, Cilt 3, İstanbul: Remzi Kitapevi.

Aysan, A. Mustafa. 1986. "Atatürk'ün Ekonomi Görüşü: Devletçilik" **Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 2, Temmuz, Sayı: 6.

Başkaya, Fikret. 1986. **Türkiye Ekonomisinde İki Bunalım Dönemi, Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına**, Ankara: Birlik Yayınları, Ocak.

Baydar, Mustafa. **Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları**, İstanbul: Menteş Kitabevi.

Boratav, Korkut. 1974. **100 Soruda Devletçilik**, İstanbul: Gerçek, Yayınevi.

_____. 1982. **Türkiye'de Devletçilik**, Ankara: Savaş Yayınları.

_____. 1995. **Türkiye İktisat Tarihi 1908 - 1985**, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Çavdar, Tevfik. 1992. **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, 1939-1950**, Ankara: İmge Kitabevi.

_____. 1992. **Türkiye'de Liberalizm, 1860-1990**, Ankara: İmge Kitabevi.

Eroğlu, Hamza. 1983. **"Atatürk Ve Devletçilik" Atatürk Ve Devletçiliğe İlişkin Makaleler**, Ankara Genel Kurmay Basımevi.

Grew, Joseph. 1966. **Atatürk ve İnönü**, Çev: M. Aşkın, İstanbul Kitapçılık Tic. Ltd. Şir Yayınları.

Gumpel, Werner. 1981. **"Atatürk'ün Devletçiliği- Alternatifleri ve Geleceği" Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Türkiye'si**, Ankara Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği.

Günalp, Haldun. 1995. **Ulusçuluk, Devletçilik ve Türk Devrimi Bir Erken Bağımsızlık Teorisi" Türkiye'de Devletçilik**, Der: Nevin Coşar, İstanbul: Bağlam Yayınları.

Hamitoğulları, Beşir. 1986. **Çağdaş İktisadi Sistemler Strüktürel ve Doktrinel Bir Yaklaşım**, Ankara: Savaş Yayınları.

Hiç, Mükerrerem. 1975. **Kapitalizm, Sosyalizm, Karma Ekonomi ve Türkiye**, İstanbul: Sermet Matbaası.

İnan, Afet. 1972. **Devletçilik İlkesi ve TC Birinci Sanayi Planı 1933**, Ankara Türk Tarih Kurumu Basımevi.

İnönü, İsmet. **"Fırkamızın Devletçilik Vasfı" Kadro Cilt. 2, Sayı, 22.**

- Insel, Ahmet. 1990. "Siyasal ve İktisadi Bir Bütün Olarak Devletçilik" **Türkiye Toplumunun Bunalmı**, İstanbul: Birikim Yayınları.
- Kili, Suna. 1981. **Atatürk Devrimi Bir Çağdaşlaşma Modeli**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayını, No: 221.
- Kongar, Emre. 1995. "*Devletçilik Ve Günümüzdeki Sonuçları*", **Türkiye'de Devletçilik**, Der: Nevin Coşar, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kuruç, Bilsay. 1995. **İktisat Politikasının Resmî Belgeleri**, Ankara: S.B.F. Yayını.
- Küçükömer, İdris. 1989. **Düzenin Yabancılaşması Batıllaşma**, İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Lewis, Bernard. 1970. **Modern Türkiye'nin Doğuşu** (Çev: Metin Kıratlı) Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Okyar, Ali Fethi. 1987. **Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Feshedildi**. İstanbul.
- Okyar, Osman. 1995. "*Devletçilik Kavramı*", **Türkiye'de Devletçilik**, Der: Nevin Coşar, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Öztürk, Ahmet. 1981. "*Atatürk Döneminde Devletçilik ve Planlama Anlayışı*" **Atatürk'ün Ekonomik ve Sosyal Politikası, 13-15 Mayıs**.
- Öztürk, Kâzım. 1968. **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları**, İstanbul: Baha Matbaası.
- Payaslıoğlu, Arif. 1952. "*Türkiye'de Siyasi Partilerin Ekonomik Görüşleri*", **Türkiye Ekonomisinin 50. Yıl Semineri**, Bursa: İ.İ.B.F, İstanbul: Sermet Matbaası.
- Rıza, Mustafa. 1933. **İşmet Paşa'nın Siyasi ve İctimai Nutukları, 1920-1933**, Ankara. Başvekalet Matbaası.
- Tanrıöver, Hamdullah Suphi. 1931. **Dağ Yolu**, Cilt. 2, Ankara: Türk Ocakları Yayınları.
- Tayanç, Tunç. 1973. **Sanayileşme Sürecinde 50. Yıl**, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Tekeli, İlhan ve Selim, İlkin. 1983. **1929 Dünya Ekonomik Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları**, Ankara: ODTÜ.

- Tekeli, İlhan ve Selim İlkin. 1985. **Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu**, Ankara: ODTÜ.
- Timur, Taner. 1997. **Türk Devrimi ve Sonrası**, Ankara: İmge Kitapevi.
- Tokgöz, Erdinç. 1997. **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi**, Ankara: İmaj Yayınevi.
- Tör, Vedat Nedim. 1932. "*Sınıflaşmamak ve İktisat Siyaseti*", **Kadro**, Cilt. 1, Sayı 10, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayını.
- Tunaya, Tarık Zafer. 1952. **Türkiye'de Siyasi Partiler**, İstanbul: Doğan Kardeşler Matbaası.
- Turgut, Serdar. 1991. **Demokrat Parti döneminde Türkiye Ekonomisi**, Ankara: Adalet Yayınları.
- Türkdoğan, Orhan. 1985. **Sosyal Şiddet ve Türkiye Gerçeği**, Ankara: Maraş Yayınları.
- Uluatam, Özhan ve Turgut Tan. 1982. **Türk İktisat Politikasının Hukuki Çerçevesi**, A.Ü. SBF Yayını, No: 487.
- Us, Asım. 1964. **Gördüklerim, Duyduklarım Duygularım**, İstanbul: Vakit Matbaası.
- Yetkin, Çetin. 1982. **Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı**, Ankara: Karaca Yayınları.